

– *kulturno-etičke*: znanje je silna moć; ali ono se stječe samo dugotrajnim učenjem; učenjem bratskih jezika postajemo potencijalno kadri izvorno konzimirati i kulturne vrijednosti ostvarene u tim jezicima; time se konstituira i kulturni subjekt u čijem mentalitetu jednostavno ne može biti ničega što bi ga kvalificiralo – šovenski, npr.;

– *privredne* su konzekvencije takve odluke i provedbe konzekvencije iako posredne i dugoročne – ipak konzekvencije od važnosti: ne samo u sadašnjem trenutku intenzifikacije privredne reforme već i u razvojnoj perspektivi visoke tehnologije u jugoslavenskoj privredi – fluktuacija kvalificirane i visokokvalificirane radne snage među republikama bit će, zacijelo, trajna i potrebna pojava. Predznanja iz jezika drugih naroda Jugoslavije stečena školovanjem – tim će situacijama, zbog nužne jezične adaptacije novim sredinama – samo pogodovati.

PISMENO I USMENO KOMUNICIRANJE

Zdravko Malić

Korijenje spleta problema koje nam je danas rješavati u oblasti hrvatsko-srpske jezične politike seže u prvu polovinu prošlog stoljeća, tj. u vrijeme kada se i na našem tlu zacrtava onaj oblik nacionalne svijesti koji je (razumije se: prilično izmijenjen, rekao bih čak – istrošen) još uvijek društveno živ. Prostrano historijsko razdoblje od dezintegracije staroslavenskog jezičnog izraza do prvih djelotvornih pokušaja stvaranja hrvatskosrpske jezične *koine*, pokušaja koji su krunisani bečkim Književnim dogovorom 1850. godine, obilježeno je raznolikošću u kojoj sile sjedinjavanja, koje su sporadično nastajale, nisu bile kadre da prevladaju brojne i raznorodne sile razjedinjavanja. Zasnovana na seljačkom govoru vukovska je jezična norma u Hrvatskoj prihvaćena i razvijana uz znatne i za profil hrvatske kulture značajne korekcije, koje su u određenoj, discipliniranoj mjeri omogućile komuniciranje duž vremenskih i prostornih dimenzija hrvatske jezične datosti, korekcije koje su tu vukovsku normu oplemenjivale dijalektalnim i stilskim elementima raznorodne, čakavsko-kajkavsko-štokavske hrvatske govorne i književnojezične stvarnosti. Taj proces jezične konsolidacije hrvatskog nacionalnog bitka, proces koji je od sredine prošlog stoljeća podrazumijevao hrvatskosrpsko jedinstvo (na određenoj razini i do određenog stupnja), odvijao se desetljećima – do početka našeg stoljeća – pod teškim okolnostima izvanjskog nametanja triju državnih jezika, njemačkog, mađarskog i talijanskog, dakle na periferiji službenog javnog života, polulegalno, u stiješnjenim oazama prosvjete i književnosti malog nedržavnog naroda. Inteligencijski više nego općenacionalan – hrvatska je buržoazija više i radije upotrebljavala tuđinštinu, a neobrazovani su se društveni

slojevi zadržali na dijalektalnoj, pretknjiževnoj jezičnoj razini – hrvatski je standardni jezik (kao varijanta hrvatskosrpske jezične *koine*) dostigao vlastitu, sebi, svojoj normi primjerenu puninu u godinama oko I svjetskog rata (Đalski, Matoš, Nehajev, A. B. Šimić, Krleža). I tada, u trenucima kada je prvi put poslije stogodišnje borbe za općenacionalnu afirmaciju dosegao razinu na kojoj se mogao nesputano razmahati i pokazati što umije i što može, hrvatski se standardni jezik ponovo našao u neugodnoj prilici da brani vlastiti, stoljećima izgrađivani integritet, da se još jednoć – po koji to put? – opire pritisku sa strane, pritisku koji je zaprijetio da ga dokine kao oblik nacionalne posebnosti. Ovaj je put potekao taj pritisak od onih društvenih snaga koje su u kratkom vremenskom razmaku između ujedinjenja i šestojanuarske diktature isforsirale proces akutne monarhizacije jugoslavenske državne zajednice, a to znači dovele do situacije u kojoj je hrvatski standardni jezik bio prisiljen prijeći iz sfere narodnog (pučkog) suvereniteta u sferu monarhijskog suvereniteta i izgubiti se pod kraljevskim plaštom srpske jezične jednodržavnosti.

Unitarističke jezične tendencije, isprazne u toku narodnooslobodilačke borbe, ponovo su oživjele u uvjetima etatističkog centralizma prvih godina postojanja nove Jugoslavije, ponovo su oživjele, ali – nakratko. U godinama kada se jugoslavenska društvena zajednica upregla da učvrsti temelje novog, socijalističkog uređenja, nije bilo dovoljno raspoloživih društvenih snaga da se rješavanje jezične ravnopravnosti pomakne s početne, nužno deklarativne tačke i djelotvorno ostvari. Što se u poslijeratnom razvoju našeg društva dogodilo, što je učinilo da mi tek danas, tek od jučer možemo toj (jezičnoj) ravnopravnosti iznalaziti i osiguravati adekvatne oblike društvenog postojanja? Nadam se da se neću pretjerano ogriješiti o složenost pojave u pitanju ako se zadržim samo na jednom njezinom, po mome sudu bitnom elementu. Prijelaz iz etatističke faze razvoja našeg socijalističkog društva u njegovu samoupravljačku fazu, može se, čini mi se dosta sretno, lingvistički izraziti u obliku opozicije: u s m e n i (prakticistički, shematski, emotivni) – p i s a n i (znanstveni, sistemski, racionalni) socijalizam. Ova usporedba otkriva tragove općeg društvenog u posebnom jezičnom statusu i upućuje na pravo razumijevanje zahtjeva trenutne jezične politike. Znanstveno je evidentno da, za razliku od pismenog komuniciranja, usmeno komuniciranje, koje podrazumijeva neposredan dodir sugovornika, lakše podnosi jezične manjkavosti i nedosljednosti. Razlika između tih dvaju oblika saobraćaja bitno se očituje i u većoj konvencionalnosti pisane riječi, a to znači i u tješnjoj njezinoj povezanosti s nacionalnom kulturom koje je ne samo prirodan jezični izraz, nego koje je i jedan od osnovnih načina trajanja u vremenu. Kada, dakle, danas tražimo oblike zadovoljavanja i ostvarivanja jezične ravnopravnosti jugoslavenskih naroda, valja imati na umu da je jezik način na koji se pojedinac potvrđuje u vlastitoj nacionalnoj kulturi i da u poštovanju jezične ravnopravnosti osobito treba da se pazi na neprikosnovenost pisane riječi.

Pored ovog razlikovanja između usmenog i pisanog jezika, koje svakako može olakšati izbor praktičnih rješenja, nije manje važno uočavanje i precizno određivanje odnosa između govornika i slušača, odnosa između pošiljaoca jezične poruke i njezinog primaoca. Izvan je svake sumnje, bar iz perspektive naše društvene situacije danas, da u onom slučaju kada govornik odnosno pošiljalac jezične poruke vrši funkciju društvenog instrumenta, posrednika, kada je u funkciji nosioca javnih društvenih službi, izvan je svake sumnje da se govornik u takvom slučaju mora služiti onim jezičnim (komunikacijskim) medijem koji slušač prima s najmanje smetnji, tj. onim jezikom kojim govori onaj koji sluša, a ne – kao što je dosad nerijetko, pa i u načelu bivalo – onim jezikom kojim onaj koji sluša ne govori.

I na kraju jedan citat iz pera P. J. Proudihona u kojem je riječ o modelu socijalističkog društva i koji izražava neke osnovne društvene pretpostavke rješavanja one jezične problematike o kojoj sam ovdje govorio: »*Društvo se ne smije smatrati hijerarhijom funkcija i ovlaštenja, već sistemom ravnoteže među slobodnim silama, u kojem je svakome osigurano da uživa ista prava pod uvjetom da ispunjava iste dužnosti, da dobije iste prednosti u zamjenu za iste službe.*«

RAZVOJ HRVATSKOGA KNJIŽEVNOG JEZIKA U 20. STOLJEĆU*

Ljudevit Jonke

1

Vrlo je zanimljiv put razvitka hrvatskoga književnog jezika u 19. stoljeću. O tome sam na temelju vlastitih ispitivanja pružio dokumentirano svjedočanstvo u knjizi »Književni jezik u teoriji i praksi« (Zagreb, 1965).¹ Kao što se u njoj razabire, borba za tip književnog jezika i njegova pravopisa započela je g. 1836. i završila se potkraj 19. stoljeća, pojavom »Hrvatskog pravopisa« prof. Ivana Broza g. 1892. i pojavom »Gramatike i stilistike hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika« prof. Tome Maretića g. 1899. Po tim djelima, koja nadopunjuje u istom duhu sastavljen »Rječnik hrvatskoga jezika« prof. Franje Ivekovića i Ivana Broza g. 1901. u dvije omašne knjige, utrt je čvrsti put i solidna osnova za dalji razvitak hrvatskoga književnog jezika u 20. stoljeću na temelju novoštokavskih ijekavskih govora i fonetskog pravopisa. Kako su takva načela proklamirana za književni jezik Hrvata i Srba već g. 1850. u poznatom Bečkom književnom dogovoru, koji su potpisali Karadžić, Daničić. I.

* Referat na VI međunarodnom slavističkom kongresu u Pragu, u kolovozu 1968.

¹ Lj. Jonke, »Književni jezik u teoriji i praksi«, Zagreb, Znanje, 1965, str. 9–175. Prvo. nešto kraće izdanje izašlo je u Zagrebu 1964. i u njemu se o tom pitanju raspravlja na str. 173–282.